

RELLEGINT LLORENS I BARBA: DE LA CONSCIÈNCIA I L'ART

JOAN CUSCÓ i CLARASÓ
Universitat de Barcelona

RESUM

La figura de Francesc Xavier Llorens i Barba (1820-1872) ha estat cabdal per a la història de la filosofia a la Universitat de Barcelona i en la cultura catalana contemporània. En aquest article analitzem quatre nous manuscrits que són de les lliçons de filosofia i d'història de la filosofia que va impartir entre les dècades del 1860 i del 1870. Aquests manuscrits, conservats al Centre de Documentació VINSEUM, donen noves perspectives a la seva obra i permeten rellegir-lo amb interès des del present.

Paraules clau: filosofia catalana, Francesc Xavier Llorens i Barba, consciència, sentit comú.

ABSTRACT

The philosopher Francesc Xavier Llorens i Barba (1820-1872) was one of the most important thinkers in the history of philosophy both at the University of Barcelona and in contemporary Catalan culture. In this article, we analyse four new manuscripts that are lessons (on philosophy, logic, and history of philosophy) that he dictated in the years between 1860 and 1870. These manuscripts have been preserved by the VINSEUM Documentation Centre (CDV - Vilafranca del Penedès), and provide new perspectives on his work and the opportunity to reread him with renewed interest.

Keywords: Catalan philosophy, Francesc Xavier Llorens i Barba, common sense, mind.

Al Centre de Documentació VINSEUM (Vilafranca del Penedès) s'hi conserven quatre manuscrits de les lliçons de filosofia que Francesc Xavier Llorens i Barba (Vilafranca del Penedès, 1820 – Barcelona, 1872) va impartir a la Universitat de Barcelona. Tot i que a data d'avui en manca un estudi detallat, cal tenir-los ben en compte, ja que mostren una cara ben diferent de com aquest autor va ser i ha estat rebut al llarg dels anys.

Llorens i Barba és una de les peces centrals del pensament filosòfic català. No obstant això, moltes vegades és difícil discernir entre el mite i el tòpic i entre allò que realment va dir i va fer i allò que li van fer dir o que en van dir els que el seguien. Com que la major part dels documents que en tenim són les transcripcions de les lliçons que va impartir fetes pels seus alumnes, cal tenir cura de veure totes les versions que sigui possible per contrastar-les i per analitzar bé com presentava i argumentava la matèria en cada moment.

Certament, l'actitud que demostrà és d'una vàlua remarcable. Defensà la necessitat d'obrir-nos a allò que es feia arreu i a assumir la història de la filosofia amb una mirada crítica. Treballà per mostrar i difondre aquesta actitud. Però va escriure poc i va morir jove. Aquests fets van anar fent que l'acompanyés una aura mítica que, gràcies als manuscrits retrobats (com els que ara ens ocupen) i als estudis seriosos fets a partir de la dècada del 1990, han permès rellegir-lo i afinar la visió sobre el personatge i sobre la seva obra.¹

Les dues primeres reivindicacions serioses de l'obra de Llorens en el segle xx es fan els anys 1912 i 1920. L'una, en el marc del primer intent de tenir un marc del que ha estat el pensament filosòfic en la cultura catalana des de l'època medieval fins a la contemporaneïtat (en el context de la Mancomunitat de Catalunya). L'altra, des de la Universitat de Barcelona per part de Jaume Serra Hunter i de Tomàs Carreras Artau.

Del primer cas n'hem de dir que va ser el primer intent metòdic de: «hacer una selección tal de los pensadores catalanes, que poniendo al descubierto el juego lógico, el método de pensamiento de cada uno, pudiese por comparación deducirse, si existia, una mayor ó menor unidad mental que pudiese apreciarse como la filosofía étnica de Cataluña.» Reconeixent que: «el desarrollo de este propósito escapa á los recursos periodísticos y requiere de

1. Entre els estudis a consultar veg.: Misericòrdia Anglès, *El pensament de Francesc Xavier Llorens i Barba i la filosofia escocesa*. Barcelona: IEC, 1998; Joan Cuscó, *Francesc Xavier Llorens i Barba i el pensament filosòfic a Catalunya*. Barcelona: PAM, 1999; Fèlix Villagrasa, *Francesc Xavier Llorens i Barba, la Universitat de Barcelona i el pensament català en el segle XIX*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2010. Per a una edició actual de textos seus i d'alguns inèdits veg. Francesc Xavier Llorens [Joan Cuscó, ed.], *Filosofia i consciència*. Barcelona: URL, 2010. S'ha de dir, també que en el transcurs del *IV Congrés Català de Filosofia* (2015), la Càtedra Ferrater Mora de la Universitat de Girona va dedicar un simposi a Llorens i Barba, del qual n'apareixerà durant l'any 2017 el corresponent volum dins la col·lecció «Noms de la Filosofia Catalana» amb la participació d'un ampli ventall d'investigadors.

un estudio maduro y necesariamente lento.»² I el més interessant d'aquest intent és que es forja a redós de les paraules que Llorens i Barba havia dit en la oració inaugural del curs acadèmic de 1854-1855: posant en circulació la idea d'un «pensament filosòfic nacional» (que és el text que en bona part es reproduceix en l'opuscle citat).³

El segon, sobretot per part de Jaume Serra Hunter i des de la Universitat de Barcelona, cal destacar-lo per permetre el rebrostar del pensament filosòfic en la cultura catalana i la posada en escena d'una historiografia seriosa. La primera biografia i aproximació seriosa a l'autor la fa Jaume Serra Hunter al curs del seminari que li dedicà a la Facultat de Filosofia l'any 1920.

Cal afegir, tanmateix, que hi va haver altres vies de reivindicació. L'any 1914, per exemple, en tractar de la renovació de l'ensenyament, el jove Fèlix Jové i Vergés⁴ esmenta l'obra de Llorens i Barba com a part del seu punt programàtic, defensant que cal una consciència col·lectiva que rebrosti en un pensament filosòfic nacional.⁵ I és en aquest mateix any quan Josep Carner va defensar que el pes del Noucentisme de Xènius en la premsa i al carrer havia de ser el que establís una continuïtat amb la reinstauració de la Universitat de Barcelona al segle XIX. El que permetia una cadena i, al mateix temps un salt qualitatiu, entre Llorens i Barba, Milà i Fontanals i Eugeni d'Ors. Així ho veia l'any 1914:

La connivència, l'entortolligament de la tasca científica i l'estimulant, que havia senyalat la fluctuació del bell esperit de Xènius, es resolgué en un final determini: en la seva presentació a les oposicions d'una càtedra filosòfica de l'Universitat de Barcelona, la qual fou Universitat d'En Llorens i d'En Milà.⁶

2. Veg. *Cataluña. Revista Semanal*, VI, núm. 222-223 (Barcelona, 1912).

3. No és estrany que es reivindicui l'obra de Llorens si tenim en compte que el gener de l'any 1911 Eugeni d'Ors havia dit que calia retrobar l'obra d'aquest filòsof que: «es, para nosotros, un gran incognito», perquè la Facultat de Filosofia no permetia estudiar els manuscrits de les seves lliçons. Veg. Eugeni d'Ors, «El renovamiento de la tradición intelectual catalana», *Cataluña. Revista Semanal*, V, núm. 170-171 (Barcelona, 1911), p. 3.

4. Fèlix Jové i Vergés, amb Josep Carner, Eladi Homs i alguns altres, entre els anys 1905 i 1906, formà part de la redacció de la revista quinzenal *Art Jove*, creada per un grup d'industrials i de comerciants vinculats amb Solidaritat Catalana que volien promoure la renovació pedagògica, artística i cultural de Barcelona. En ell s'hi traduïren textos de Baudelaire, Verlaine, Shelley, Mallarmé i Novalis entre altres. Així mateix, l'any 1906 participà al Ir Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

5. Veg. Fèlix Jové, «La Moral i l'escola», *Catalunya. Revista Setmanal*, VII, núm. 361 (Barcelona, 1914), p. 629. Sobre les seves idees pedagògiques veg. els números 05, 14, 16 i 18 de la revista *Art Jove* (Barcelona, 1905-1906).

6. Josep Carner, «El triomf d'en Xènius», *Catalunya. Revista Setmanal*, VII, núm. 332 (Barcelona, 1914), p. 162. Al llarg del segle XX també altres autors se senten deutors de Llorens i Barba des de perspectives ben diferents (i en grau divers), per exemple, Francesc Pujols i Eduard Nicol.

El mateix Eugeni d'Ors intentà aquest encaix reivindicant la figura de Llorens i Barba i editant a la col·lecció Minerva un opuscle dedicat a les lliçons de metafísica de Llorens i Barba.⁷ No obstant això, aquesta visió que dona Ors, com la que posteriorment s'obté de l'edició l'any 1920 de les *Lecciones de Filosofía*⁸ de Llorens i Barba per la Universitat de Barcelona, sempre ha quedat inconclusa i no ha acabat mai de convèncer a ningú; ni tan sols als qui les van promoure.

I un altre posicionament que podem esmentar, sobretot pel seu simbolisme, el trobem l'any 1923, quan en el primer número de l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* s'hi inclou un text inèdit de Llorens i Barba.

La presentació dels manuscrits conservats al Centre de Documentació VINSEUM ha de permetre donar veu a les lliçons que Llorens i Barba impartí a la Universitat de Barcelona, completar el que se n'ha dit i aprofundir en el seu coneixement. I per copsar com no només la seva actitud (com per exemple destacà Nicol, entre d'altres), sinó, també, la manera de treballar i allò que ell posa com a objectius de la filosofia és vigent, per exemple l'estudi seriós de la consciència (que és un dels reptes actuals) o el fet que la filosofia ha de ser un eix vertebrador de la societat.⁹

Lector de la història de la filosofia

El primer que fa Llorens i Barba en el manuscrit dedicat a la història de la filosofia (del curs del 1855 al 1856) és una reflexió sobre com s'ha de concebre aquesta història. Per a ell cal anar als fets particulars, cal veure que no hi ha un progrés lineal i cal fer-ne una lectura que permeti «aprendre activament». Aquests tres fets són cabdals per a comprendre tal com la llegeix i les conclusions que en treu. Amb tot, abans de posar-nos en matèria, val la pena fer unes breus consideracions de coses que ens aporta aquest manuscrit. En primer lloc, s'ha de dir que en estudiar la consciència Llorens i Barba és ben clar quan diu que el seu punt de partida és una reelaboració de Reid, com també la farà de Hamilton i de Kant. Segon, que expressa el seu agraïment en alguns dels aspectes que li va aportar Martí d'Eixalà. Tercer, que cita explícitament Joan Lluís Vives (del qual se suposa que en va traduir alguna obra). I, quart, que també és ben clara la seva animadversió envers Lluïl (autor que no cita en

7. Francesc Xavier Llorens, *La metafísica*. Barcelona: Bonavia & Duran, 1917. (Eugeni d'Ors, ed.)

8. Francesc Xavier Llorens, *Lecciones de Filosofía* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1920), 3 vols.

9. Sobre el tema de la consciència veg., per exemple, Markus Gabriel, *Yo no soy mi cerebro*. Barcelona: Ediciones de Pasado & Presente, 2016.

altres moments de la seva obra i que en el manuscrit del curs del 1855 al 1856 apareix en els següents termes: «Raimundo Lulio en una rara y desgraciada tentativa ha formado no obstante una secta»).

En tot plegat hi ha, també, un idea molt romàntica que apareix i reapareix: la idea de vida. La vida psíquica és un tot en moviment, la història de la filosofia és moviment de les idees i l'art ha de ser harmonia viva.

A mesura que llegim el manuscrit també ens adonem de quina era la seva visió de la història de la filosofia que diu que cal conèixer bé. Una història que per a ell no és lineal i que, en certa mesura, coincideix amb la diferència que estableix Jorge Wagensberg entre el procedir del mètode científic i la creació artística quan diu: «En arte, que no en ciencia, donde se pretende exactamente lo contrario, las ideas siempre están relacionadas con la condición humana, que, en esencia no ha cambiado demasiado a lo largo de su historia.»¹⁰ Veiem que Llorens i Barba blasma Condillach, adopta parts de Joan Lluís Vives, Martí d'Eixalà, Thomas Reid i de l'escolàstica i moltes de les aportacions de William Hamilton, que estudià bé Kant (i n'incorporà molts elements) i que analitzà amb interès els autors que el precediren: Leibniz i Wolff. Entre els medievals i els escolàstics va estudiar a fons Sant Tomàs, Guillem d'Occam, Roger Bacon i Ricardo Snisset. Dels humanistes espanyols cita a «nuestro» Pedro Simón Abril. Dels moderns cita Descartes i Malebranche,... En conclusió, que té un bon coneixement i un bon criteri.

Dues idees importants que s'han de tenir en compte sobre aquest manuscrit dedicat a la història de la filosofia (que porta el número quatre)¹¹ són: primer, que el coneixement històric és imprescindible (com també diu a les *Lecciones de Filosofía* editades l'any 1920). Segon, que el lligam entre filosofia i sentit comú i entre filosofia i consciència comença en Sòcrates i rebrosta constantment fins arribar a la filosofia escocesa. I tots aquells moments en què rebrosta són els que hem d'agafar per a fer filosofia en i per al present i, sobretot, hem de tenir en compte les darreres aportacions, ja que són les que permetran construir un pensament filosòfic propi (si també hi ha un context que ho acompanyi). Per tant, per a Llorens i Barba no es tracta d'adoptar als escocesos. Es tracta d'estudiar-los com el darrer graó d'allò mateix que ja va fer Sòcrates (en un procés que segueix viu). Com diu a les pàgines 14 i 15:

10. Jorge Wagensberg, *Teoría de la creatividad* (Barcelona: Tusquets, 2017), p. 195

11. La numeració de cada manuscrit és la que n'ha fet el Centre de Documentació VINSEUM (CDV). Dels quatre manuscrits conservats aquest és l'únic en què hi consten els números de la pàgina i que podem datar. Els altres serien, per la matèria de què s'ocupen dels anys 1867 a 1869. Es conserven a la secció: Fons de Documentació. Autors Locals: Francesc Xavier Llorens i Barba.

Sócrates que basando su sistema en el sentido común destruyó a los sofistas y estableció una filosofía continuada hasta el presente. [...] Sentó por fin el gran principio «nosce te ipsum» con lo que basaba la moral en el testimonio de nuestra conciencia, alcanzando que el hombre entrase en sí mismo para hacerle descubrir la verdad en su frente y para hacerle reconocer que lo verdadero y lo útil son la misma cosa.¹²

Així mateix, en les primeres pàgines del manuscrit estableix el lligam entre llengua i nació (com quan parla del pensament filosòfic, l'estableix entre pensament i llenguatge). Aquest fet va comportar, conjuntament amb l'ambigüitat amb què en la seva obra parla de «nuestro» Pedro Simón Abril (per a referir-se a un dels filòsofs cabdals de l'humanisme espanyol que cita a les lliçons de lògica) i, també, de «nuestra lengua» quan a les *Lecciones* cita una expressió catalana com «tapa'ls esperits».¹³ Tot i que a la *Oración Inaugural* del curs deixa clar que l'esperit nacional de què parla és l'espanyol.¹⁴

Tot plegat ens porta a dues reflexions molt importants per a comprendre'l i avaluar-lo avui. Primer, la importància del coneixement històric de la filosofia per a un pensament ferm en el present i la seva concordància amb el que feia Kuno Fischer. Segon, l'obertura de mires que té Llorens i Barba a l'hora de fer-la. Ens expliquem. Els estudis d'història de la filosofia s'havien introduït a la universitat espanyola l'any 1845 gràcies a Antonio Gil de Zárate (1793-1861) i el 1856, en el mateix moment en què Llorens i Barba imparteix les seves lliçons d'història de la filosofia a Barcelona, el jove Gumersindo Laverde publicà un article reivindicant la necessitat d'escriure una «història de la filosofia espanyola». I aquestes dades serveixen per ubicar el manuscrit de Llorens i Barba, perquè en les seves lliçons copsem que segueix el programa establert l'any 1846 però amb moltes llicències (un programa que responia als ideals liberals de Gil de Zárate i que va quedar sense efecte el 1852 per la reacció catòlica).¹⁵ Les llicències són importants perquè: primer, comencen amb una reflexió sobre la importància d'assumir una bona història del

12. Francesc Xavier Llorens, «Apuntes de Historia de Filosofía. / catedrático Javier Llorens / curso de 1855 a 1856. Barcelona» (Centre de Documentació VINSEUM, 1855-1856), mecanoscrit, p.14-15.

13. Veg. Francesc Xavier Llorens, *Lecciones de Filosofía* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1920), vol. i, p.171.

14. Veg. Francesc Xavier Llorens, *A la bona memòria del eximi filòsof vilafranquí Xavier Llorens y Barba: col·lecció de treballs dedicats al mateix, ab el discurs que pronuncià en la inauguració del curs universitari de 1854-1855*. Vilafranca del Penedès: Penedès Nou, 1901.

15. És molt interessant que Llorens i Barba es basés en el programa liberal de Gil de Zárate (que portava per títol: *Programa de Filosofía con un resumen de su historia*) del 1846, que ho fes quan políticament (i després de la reacció conservadora el liberalisme tornava a treure el cap) i, sobretot, que l'any 1867, ja ministre, Gil de Zárate li oferís una càtedra a la Universitat de Madrid (que Llorens va rebutjar).

pensament filosòfic. Segon, perquè no afegeix al final cap annex sobre la filosofia espanyola (perquè considerà que aquesta no era digna de ser-hi present). Tercer, perquè llegeix la història per a construir un pensament ferm en el futur.

Certament, també caldria contrastar la «seva història» amb el que en aquells mateixos anys van fer Jaume Balmes i Francesc Pi i Margall. Així, mentre que Balmes blasma Kant i pràcticament no diu res de la filosofia escocesa, per a Llorens a Kant se l'ha de llegir amb molta atenció i la filosofia escocesa és el darrer graó del bo i millor de la història del pensament occidental que comença en Sòcrates. I mentre que per a Pi i Margall Hegel és l'autor principal, per a Llorens i Barba Hegel s'ha de deixar de costat, com tot l'idealisme. Aquests fets no són anecdòtics i donen una visió plural del moment; però estudiar-los amb cura ens portaria més enllà de les pretensions que ara tenim.¹⁶ Denotem allò que ha dit Jacques Le Goff citant Baudrillard i en estudiar les arrels d'Europa: que d'ençà de Hegel la història ha jugat un paper principal.¹⁷

Cal tenir en compte, doncs, que Llorens no afegeix cap nota específica sobre el pensament filosòfic espanyol (tot i que defensà que tota filosofia ha de rebrotar en un pensament nacional). Aquest fet va permetre, tot i que la seva visió estava lligada a la nació espanyola, que a partir d'ell es pogués bastir una reivindicació de la filosofia catalana (des de perspectives ben diverses i en moments també separats en el temps), ja que va dir que la nació és una entitat que es determina per la llengua (i que tota nació ha de tendir a ser un estat). I com a cas significatiu cal retornar a la ja citada primera crida a fer una història del pensament filosòfic en la cultura catalana de l'any 1912, ja que, segons se'ns diu, era: «para sondear las raíces de lo que Llorens y Barba anunció ya en 1854 como pensamiento filosófico nacional. Más concretamente: esperamos que este número dará la idea de un futuro ensayo sobre las leyes funcionales del intelecto catalán.»¹⁸

Filosofia i acadèmia

En iniciar les *Lecciones de Filosofía* (editades l'any 1920), Llorens i Barba diu que la filosofia consta d'una part especulativa i d'una part pràctica que són

16. L'obra de Balmes sobre la història de la filosofia és del 1847 i la de Pi i Margall sobre la història de la pintura és del 1851. Així mateix, cal copsar les diferències entre el que fan aquests autors i el que van portar a terme Gumersindo Laverde, José Fernández Cuevas i Juan Valera en relació amb la història de la filosofia a l'Estat espanyol.

17. Veg. Jacques Le Goff, *La vieja Europa y el mundo moderno* (Madrid: Alianza Editorial, 1995), p. 60-64.

18. «El pensamiento catalán. Prologo», *Cataluña. Revista Semanal*, VI, núm. 222-223 (Barcelona, 6-13 de gener del 1912).

inseparables. La primera la conformen la psicologia, la lògica i la metafísica; i la segona es compon de la ètica i del dret natural. Fa notar que les dues primeres matèries s'estudien durant el primer curs i les dues segones en el segon, afegeix que aquells que es dediquen al dret faran «Filosofia del Dret» i, en darrer terme, diu que hi ha els estudis de l'estètica i els de la història de la filosofia que són: «coronamiento de la filosofía que parte de la misma.»¹⁹ Heus ací l'esquema clàssic (o si ho prefereixen acadèmic) per a l'època.¹⁹ Uns aspectes que serveixen per posar sobre la taula les consideracions que va fer-ne el catedràtic Gaietà Vidal i Valenciano (1834-1893), que era amic de Llorens i Barba, del qual se'n considerà deixeble (sobretot en temes de geografia) i el seguí com a professor a la Universitat de Barcelona. I és que, l'any 1871, Vidal i Valenciano va proposar una reforma dels estudis de filosofia, ja que considerava que l'organització d'aquests no estava a l'alçada del que es feia en altres països. De fet, digué que tal com estava organitzada la Facultat de Filosofia i Lletres era impossible que algú es formés adequadament en aquesta matèria.²⁰ Proposà, per exemple, eixamplar els estudis amb un curs sobre literatura espanyola i un curs d'història de la filosofia. És interessant veure l'accent que posa en la història, ja que és un dels eixos dels manuscrits de Llorens i Barba que tenim a les mans. Sobre la història de la filosofia diu: «Respecto al curso de Historia de la filosofía que corresponde al periodo de Doctorado, pues lo juzgamos uno de los importantes por lo mismo que por su medio se viene en conocimiento de las diferentes manifestaciones que en el transcurso de los siglos ha ofrecido el espíritu humano.»²¹

La reforma que proposà Vidal i Valenciano consisteix en refer les matèries dels 12 cursos que s'impartien. Primer, als estudis de literatura hi incorpora un curs de literatura espanyola i un altre de literatura estrangera (mantenint els de literatura general —que inclou l'estètica—, de literatura grega i de literatura llatina). Segon, en l'àmbit dels estudis de filosofia, vol afegir-hi els de psicologia i lògica substituint els de metafísica (i mantenint els d'història de la filosofia i de geografia històrica). Tercer, dins el grup d'assignatures d'història, proposa deixar-hi les d'història universal i les d'història d'Espanya. Quart, vol mantenir en el grup de llengües l'estudi del grec i de l'hebreu o

19. Francesc Xavier Llorens, *Lecciones de Filosofía* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1920), vol I, p. 3.

20. En aquest sentit es fa una esmena al procés pel qual l'any 1843 la Facultat de Filosofia havia aconseguit a l'Estat espanyol el mateix rang que tenien les tres grans facultats (la de medicina, la de jurisprudència i la de teologia) i el posterior «Plan Moyano» del 1857 (pel qual se separaven la Facultat de Filosofia i Lletres i la Facultat de Ciències Exactes, Físiques i Naturals).

21. Gaietà Vidal, «De algunas reformas que deben y pueden hacerse en la facultad de Filosofía y Letras», *El Magisterio Español. Periódico de Instrucción Pública*, V, núm. 158 (Madrid: Emili Ortiz de Salazar, 1871), p. 2.

de l'àrab. Amb tot, també diu que per posar-se al mateix nivell que les universitats estrangeres caldria una càtedra de llengua oriental i augmentar les assignatures de doctorat amb un curs de «Filologia comparada» i un altre de «Filosofia de la historia»; entre alguns altres canvis que no especifica.

Filosofia i llenguatge

A redós d'aquestes aportacions sobre l'ensenyament acadèmic de la filosofia, cal presentar el manuscrit que porta el número 1, que conté lliçons de lògica i de gramàtica. Comença amb la definició de la lògica: «Lógica es la ciencia que enseña el modo de hallar y demostrar la verdad por medio de la dirección de las funciones intelectuales. Por lo que su objeto es la inteligencia humana y su fin el hallazgo y la demostración de la verdad.» Essent, aquesta, una definició més ampla que la que dona a l'inici de les *Lecciones*, segons la qual: «la lógica es complemento de la psicología y preliminar de la filosofía.»²² Per tant, si cada ciència aconsegueix les seves veritats específiques, a la lògica li pertoca dirigir la intel·ligència, mostrant-li els inconvenients i reptes del seu camí: «la psicología le sirve de punto de partida y todas las demás reciben el método de ella. [...] Es arte y ciencia a la vez.» I és una disciplina que es divideix en: crítica (que és la part que mira com s'adquireixen les veritats), metodologia (que versa sobre el mètode), dialèctica (que tracta de com demostrar les veritats) i gramàtica general (que versa sobre el mode com s'expressa la veritat). Les dues primeres tracten sobre com s'adquireix la veritat i les dues darreres sobre com s'expressa. En el primer moment va al concret de la vida. S'estudien les veritats de la fe, de la història, de la tradició i del sentit comú, parla de les diferències entre «evidència» i «veritat» o de si podem ser escèptics,... A aquests temes s'hi dedica des de la lliçó 2 fins a la 10. Després passa al tema de com s'adquireix el coneixement (de la lliçó 11 a la 20) i tracta de la percepció, de la memòria, de l'atenció, de l'abstracció i de la formació de judicis per criticar, finalment, tant la posició materialista com la idealista (que és una afirmació ben clara sobre el que per ell cal fer: trobar el punt dolç entre ambdues):

El análisis que acabamos de hacer de nuestros conocimientos pone en relieve toda la absurdidad del materialismo. En este sistema seria imposible todo conocimiento pues que en todos ellos los sentidos tienen poca o ninguna intervención.

22. Francesc Xavier Llorens, *Lecciones de Filosofía* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1920), vol. I, p. 4.

Es también una prueba de la falsedad del idealismo porque sin la existencia de los cuerpos el alma no poseería el elemento que le suministran los sentidos en la percepción. Del mismo análisis se infiere igualmente como veremos en la metodología, primero, que no existe ciencia alguna puramente empírica, de modo que las así llamadas son empírico-rationales. Segundo, que las verdades contingentes no pueden descubrirse por medios puramente racionales con lo que queda pulverizado el racionalismo (diu al final de la lliçó 14).

A la lliçó 21 comença a desenvolupar la part de metodologia (en què defensa el mètode científic que inclou observació, hipòtesi i definició per ordenar i classificar i es parla del mètode inductiu, que és analític, i del deductiu, que és sintètic). A la lliçó 29 comença la part de la dialèctica (que versa sobre com argumentem, defensem i fem sillogismes) i de la lliçó 37 a la 41 tracta de la gramàtica general, en la qual es desplega el tema dels principis filosòfics del llenguatge, essent el llenguatge:

La manifestación del pensamiento que no podemos manifestar si no por una colección de signos representativos de nuestras ideas. Por tanto, la esposición filosófica del lenguaje se reduce á examinar de que signos debe constar toda lengua á fin de que podamos por este medio comunicar á los demás lo que pensamos.

I si això ho diu a la lliçó 37, a l'última pàgina d'aquest apartat, en tractar del llenguatge escrit, conclou que l'home té la necessitat de comunicar el que pensa a aquells que conviuen amb ell i també als que vindran i, en conseqüència, que s'ha vist abocat a crear el llenguatge: «este debió ser primitivamente pictórico, en seguida simbólico (ideográficos), posteriormente silábico y por último alfabético (fonográficos).» Entre cadascun d'ells hi ha un salt qualitatiu. Del pictòric al simbòlic, per exemple, perquè el segon ja és metafòric (i permet expressar conceptes abstractes). I com que el simbòlic és vague i calia fer un nou salt, es va passar a un que fos més fàcil i concret com ho és l'alfabètic (passant pel sil·làbic).²³

En aquest manuscrit número 1, que és el més acadèmic, hem vist com concep la lògica (que és la que tracta del pensament abstracte i, per tant, del raonament) i què diu del llenguatge (que hem vist que és un aspecte fonamen-

23. Sobre aquests temes avui hi ha estudis ja ben consolidats que conclouen que tots els alfabetos tenen un origen comú i la idea que l'alfabet es va inventar no tant per explicar coses complexes com per simplificar i parlar de coses més concretes (com diu Llorens i Barba) s'ha reafirmat. Veg. Josep Cervelló, *Escritura, llengua y cultura en el antiguo Egipto*. Barcelona: UAB, 2015. Orly Goldwasser, «How the Alphabet Was Born from Hieroglyphs», *Biblical Archaeology Review*, vol. xxxvi, núm. 2 (Washington: *Biblical Archaeology Society*, 2010), p. 40-53.

tal per a Llorens i Barba). En el manuscrit número 3 fa un pas més. Ho diu ben clar en la lliçó 26 quan descriu el pla de la seva obra:

Hemos examinado ya la facultad discursiva en los hechos. En la lógica estudiaremos sus leyes. Por esto hacemos este estudio sin trincar la ciencia. Por partida hemos tomado nuestra vida de conciencia. Y esta vida nos da no productos aislados, no imágenes, sino que nos los da por el lenguaje. El origen del lenguaje no nos lo esplicamos naturalmente. [...] La lógica arranca de la psicología tanto por carácter como por fin. [...] Hay leyes pues en nuestra facultad discursiva y el filósofo ha de formularlas por el análisis y la observación. En el análisis formamos la lógica pura. [...] Decimos: la lógica es la ciencia de las formas y leyes del pensamiento. Estudiemoslo por el lenguaje que es tan íntimo como lo más hondo de nuestro ser.²⁴

Ara ja especifica que si en la història de la filosofia la lògica s'ha vist o bé una ciència o bé com un art, ell, seguint William Hamilton, la concep com una ciència. I diu que Martí d'Eixalà la considerà com «inmediatament aplicada a la psicologia» i que Joan Lluís Vives la va concebre com un art.

La lògica dona les formes del pensament, però amb l'estudi de les formes no en tenim prou perquè no estudiem la «realidad de las existencias». Cal estudiar també el contingut. Per això, afegeix: «Hemos dicho ya que las formas gramaticales deben ser adjetivas o substantivas. En las lenguas solo el uso lo determina ó también la etimología de la palabra; pero la razón de ello solo por medio de la psicología podemos saberlo.» I, a través de l'anàlisi lingüística, penetrem allò que és més important de la capacitat racional de l'ésser humà:

el acto más importante de nuestro pensamiento es el racionio. Es un acto que como ya vimos a pesar de su complicación es todo uno. La complicación más se conoce por las palabras que lo expresan fruto de una análisis que por los elementos que del mismo en nuestra conciencia hallamos. Por medio del lenguaje lo resolvemos, lo descomponemos. Por esto lo mismo que en el juicio su piedra de toque es el lenguaje.

24. En aquests punts el que diu Llorens i Barba recorda el que posteriorment defensà Eugeni d'Ors al *Novísimo Glosario*, tot i que entre l'un i l'altre no hi ha un mestratge directe. Per a d'Ors cal diferenciar el pensament del raonament. L'un pertany a la vida quotidiana i l'altre a la vida racional (al raonament i a les seves lleis i és abstracte).

Parlar, pensar i crear

El llenguatge i el pensament són dues coses molt íntimes del nostre mode d'ésser. L'un no és possible sense l'altre. Per això cal conèixer bé tant la història del pensament (que en la filosofia i en l'art aconsegueix les seves fites més altes) com la història del llenguatge, que és «el que mantine la vida interna» (diu en iniciar la lliçó 26 del manuscrit número 3). Pel llenguatge coneixem els productes de l'ànima (els conceptes, els judicis i la raó). I aquestes són dues històries que cal analitzar per a conèixer com som i què som. No hi ha altra manera d'avançar. A la lliçó 27 (del mateix manuscrit) diu ben clar allò que persegueix: «el conocimiento es un pensamiento verdadero, y lo verdadero es de tal manera que exige dos perfecciones: una lógica que consiste en la concordancia consigo mismo y otra material que concuerde con la existencia.» I si s'aconsegueix s'arriba al cim del camí que fa la filosofia: «Hay un enlace entre la psicología y la lógica. Pues que la raíz de toda filosofía está en la conciencia, está en el conocimiento individual. Toda ciencia humana debe tener un origen natural. La reflexión sobre mi mismo es el dato del cual parto. El yo conozco, es el principio de todos los demás conocimientos. [...] En la manera de pensar de todos los individuos hay algo de común á mas de la armonía del pensamiento con el espíritu que piensa» (diu en començar la lliçó 28).

Per això cal estudiar el pensament en la seva forma i matèria. I que apliquem l'atenció, estudiem la imaginació, mirem els somnis,... I, al final, quan coneixem tots aquests aspectes (formals i de contingut) veiem (segons diu a la lliçó 29): «la transición de la simple representación a lo que podríamos llamar un bosquejo de composición. Y decimos este nombre “composición” porque si no da origen á una segunda naturaleza á lo menos se lo da á una aparición de nueva naturaleza.» La vida humana arriba als seus cims quan investiga i coneix (quan la vida intel·lectual és plena i forta, com en la filosofia), però és molt més intensa en l'art: quan és capaç de compondre (de crear). «La composición puede ser una elevación libre, y solo cuando nos elevamos hallamos cierta ley de la cual nadie hasta ahora ha hallado la fórmula.» En aquest sentit, és molt bo que Llorens i Barba faci una clara distinció entre «presentació» i «representació» i que posi l'accent en al força emocional de l'art. Aspectes, aquests, que en els nostres dies han agafat noves perspectives.²⁵

Hi ha un camí cap a la llibertat, diu, en una clara defensa del que trobem en el moviment romàntic. Del més individual (que és on comença la psico-

25. Veg. com es parla, per exemple, del procés que ens porta del «pensament màgic», al «pensament crític» i, finalment, al «pensament creatiu»: Francisco Mora, *Neuroeducación* (Madrid: Alianza Editorial, 2013), p.179-184.

logia) hem arribat al més universal. De l'individu a la humanitat. Per què? Perquè hi ha un salt cognitiu qualitatiu que no es pot explicar aplicant només les lleis de la lògica i del llenguatge. I perquè allò que naix de la composició provoca un sentiment molt fort: ens empeny i provoca noves imatges i sentiments (més riquesa i més delicadesa): «el concurso de todas las facultades intelectuales dichas estan [...] por el sentimiento ó por un elemento intelectual. El compuesto que de ellas sale es un objeto que puede estudiarse igual a cualquier unidad.» És molt interessant com en aquesta darrera lliçó no dona una explicació basada en la idea de geni sinó molt més propera al que nosaltres anomenem «creativitat». El fet de ser prudent el fa més actual:

Cuando aparece espontaneamente la primera idea no sale una composición cumplida, sale un boceto como se le ha llamado a una cosa que deba acabarse, sale en fin solamente la primera idea. Entonces la técnica se une á la facultad de componer para realizarlo, para cumplirlo, para perfeccionarlo. Viene a ser la realización el complemento, el desarrollo del compuesto, la técnica. La realización no la vemos pero existe. Así que en el genio se representan unidas la disposición a componer y la técnica. Esta es la característica y el movimiento de composición.

Per tant, en la creació hi ha un procés i una subjecció a la tècnica:

el músico traslada su sentimiento interior á las composiciones musicales y el pintor á las pictóricas y tiene a ello una indecible inclinación. La técnica pues es un complemento, casi un factor. La perfección del compuesto solo se alcanza por la realización siendo la técnica su complemento. Ella sirve no para un ejercicio de nuestras facultades puramente subjetivo, sirvenos para exhibir nuestros compuestos, que para esto se nos ha dado.

Imitació i originalitat

També entra en el debat sobre el paper de la mimesi. A la composició li va al davant la imitació. Els pobles i els individus primer imiten i després componen. L'ésser humà naix en un entorn i amb unes disposicions. La imitació la fem de forma natural els infants i els pobles (individualment i col·lectivament), també en aprendre a raonar, i en un entorn determinat.²⁶ Això ens porta a la rutina, a deixar-nos portar, i no mou a la originalitat:

26. Sabem que la mimesi és un pas importantíssim en el desplegament cognitiu dels humans i en la creació artística. Amb el llenguatge anem fent el pas de la mimesi (que serveix per a resoldre problemes senzills) a un procés cognitiu d'independència creixent. La imitació és una

el transito de la imitación a la composición puede tambien verse en las bellas artes. No hay en cambio total gradación. No se destruye una cosa para aparecer repentinamente la otra. Es un grado de esta transición el placer que se halla en la copia. Pero este movimiento interior pugna para darse a luz, para salir y viene la composición. Y este movimiento pugna siendo tan enteramente interior y subjetivo para salir, para darse á luz. Para ser objeto (objetivarse), y a ser objeto del juicio. El espíritu entonces declara la importancia de la composición. Pero el entendimiento después de producir aun está deslumbrado por el sentimiento que ha determinado la composición.

Cal una certa distància perquè la crítica que en fem sigui raonada i perquè també ho sigui la visió que en tingui el mateix compositor. El sentiment és passional i se'ns emporta. I la transició de la imitació a la invenció es pot estudiar tant en l'individu com en un col·lectiu (per això si estudiem bé la història de la filosofia aconseguirem una filosofia nacional que també serà universal; perquè local i universal ni en filosofia ni en art no són incompatibles). No debades, en el manuscrit número 2 comença les lliçons parlant dels pares de la filosofia (Sòcrates i Plató) i acaba parlant d'estètica.

La llei d'unitat pertany a les facultats de compondre i d'organitzar, i aquestes no poden fer cap pas sense el llenguatge. I cita Aristòtil per dir que d'aquesta activitat en sorgeixen: «Artes afectivas y artes practicas». De les primeres en surt un producte diferent de l'acció i de les segones, una acció. També cal tenir en compte que en els somnis la imaginació fa combinacions de forma no predeterminada i que l'última finalitat de tot plegat és tenir la ment i el cos sans (aconseguir un estat de plenitud).

Filosofia i consciència

Aquestes aportacions ens aboquen cap on Llorens i Barba sempre es dirigeix: la consciència. De fet, per a ell la consciència és l'element central de tota reflexió filosòfica. Si veiem que comença per reivindicar el canvi d'actitud que hi va haver en Sòcrates i en Plató («Porqué la sabiduría, a lo menos absoluta no la tiene el hombre en la condición presente y solo siente en su espíritu un movimiento hacia la verdad»), també copsem com (a la quarta lliçó del manuscrit número 2), fa la següent definició de la filosofia:

sin pretender definir la filosofía puede decirse que es inmediatamente la ciencia del pensamiento. El pensamiento no debe considerarse como un

tendència més natural, per dir-ho d'una manera fàcil, i gràcies al llenguatge iniciem un procés més creatiu.

simple pensamiento. Es una especie de regla para obrar y para conocer. La filosofía es la regla universal del arte y la absoluta de nuestras acciones. De ella nacen dos ordenes de pensamientos de donde se origina su división en teórica y practica. Considerando en el pensamiento al ser que piensa y en cuanto se presenta á la observación se ha subdividido en psicología empírica. Considerando las leyes generales de producción y los medios que tiene para producir al ser que piensa, en lógica pura. En cuanto considera la materia y el valor del pensamiento en metafísica.

La filosofia també tracta dels drets i dels deures dels éssers humans. I a partir d'aquí entra en el tema del Jo i de la consciència. I, en aquest moment, fa dues molt bones afirmacions. Segons la primera, basant-se en les obres de Vives, Reid, Hamilton, etc. (i després d'estudiar Descartes al costat de Cervantes i de Walter Scott): «si por ejemplo examinamos un objeto artístico nadie podrá determinar cuando el entendimiento lo percibió, cuando sintió placer estético y cuando deseó adquirirlo.»²⁷ Que els sentiments i les emocions són fonamentals per al record i per a la memòria. En paraules de Joaquim M.ª Fuster: «Todas las acciones creativas siguen caminos de razón así como de estética, [...] hay arte en la razón y razón en el arte.»²⁸ Segons la segona, «nada se pierde en nuestra conciencia, conocemos en ella un fondo oscuro.»²⁹ En paraules més recents, del catedràtic Ignacio Morgado: «Sabemos y recordamos mucho más de lo que creemos que sabemos y recordamos. En realidad “toda” nuestra percepción está hecha de recuerdos, casi todos “inconscientes”.»³⁰

Aquestes dues afirmacions porten Llorens i Barba a dir que les tres potències de l'ànima humana sempre les trobem mesclades (perquè l'ànima només és una). I, ja a la lliçó número 9 del manuscrit número 2, a presentar la seva tesi central: la vital importància de la consciència: «este estado vivo del alma en el cual sabe todo lo que le pasa y lo distingue claramente le damos el nombre de conciencia clara», i a especificar que quan tot el que tenim és un record d'allò viscut hem de parlar de «consciència oscura» i que l'anomenada «consciència clara» té els següents trets: la distinció i el contrast (per les quals el Jo es coneix com a entitat independent); que ha d'estar activa (la monotonia mata la consciència clara), i per evitar que s'endormisqui l'hem d'obrir a tot tipus de coneixements; i, finalment, la capacitat de jutjar. Aquesta és una interessant perspectiva que, rellegint Llorens i Barba, Francesc Pujols

27. Lliçó número 5 del manuscrit número 3, sense data i sense títol, de les lliçons de Francesc Xavier Llorens i Barba, conservat al Centre de Documentació VINSEUM.

28. Joaquim M.ª Fuster, *Cerebro y libertad* (Barcelona: Ariel, 2014), p. 219.

29. Lliçó número 17 del manuscrit número 3, sense data i sense títol, de les lliçons de Francesc Xavier Llorens i Barba, conservat al Centre de Documentació VINSEUM.

30. Ignacio Morgado, *Aprender, recordar y olvidar* (Barcelona: Ariel, 2014), p. 12.

recollirà per dir que l'ànima fa tres activitats a partir de les seves tres potències i que s'arriba a produir art en majúscules (a cims de plenitud) quan totes tres es mesclen.³¹

Nostàlgia i creació

El manuscrit número 2 comença amb unes pàgines soltes en què diu que el seu punt de partida és Leibniz (perquè defensa que cal situar la vida humana en l'espai), algunes de les aportacions de Reid (que parlen del que hi ha en la base de la consciència) i la perspectiva aristotèlica que el coneixement comença en allò que sembla inexplicable. Per tant, la trobada entre el Jo i el No-Jo. Dit això, passa a tractar de la nostàlgia i diu que aquesta fa, per exemple, que quan mirem la pàtria des de lluny la veiem més bella del que és (ens distorsiona la percepció).³² I això mostra com la imaginació i els sentiments influeixen en la memòria. Tot seguit, fa una diferència entre els sentiments (que venen de l'esperit) i les sensacions (que venen del cos) i afirma que els sentiments donen força a la imaginació (i per això quan observem una desgràcia la recordem millor).

Aquest lligam entre sentiments, imaginació i memòria fa que cada artista faci les seves representacions, que cada artista tingui veu pròpia i que produeixi representacions a partir de les lleis del record i de la imaginació. La imaginació és clau per crear representacions de la realitat i del passat, recollir dades concretes i donar-los sentit en un tot. És la que permet la realització efectiva de la producció artística. Però l'art no és un simple joc de la imaginació, sinó que hi intervé la memòria i dona una visió potent de la realitat: és un pas més en el coneixement. Cal conèixer el concret i, després, cal crear un producte que faci admirar la realitat (allò que coneixem). Per això la història comença en l'arqueologia però després es crea un relat (que és una representació).³³

31. Pujols defensa que cal que aquestes tres potències que hi ha en l'ànima humana es despleguin harmònicament en els grans artistes. En una carta que li va remetre a Josep M.ª López-Picó en la mort de Joaquim Folguera li diu: «En Folguera, com tots sabem, tenia una gran intel·ligència, una gran sensibilitat i una gran voluntat; aplegava la plenipotència que dóna la possessió d'aquestes tres potències que mai se solen trobar igualment desplegades en cap home, perquè generalment l'una treu sempre més lluc que les altres.» Josep M.ª López-Picó, «Pòrtic a la nova edició de les poesies de Joaquim Folguera», *Quatre coses*, I, núm. 12 (Barcelona, 31 d'agost, 1925).

32. És interessant veure com el tema de la nostàlgia i del seu caràcter distorsionador i tot el que això implica per a la vida psíquica ha agafat nova volada en els darrers anys, essent present en treballs de Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*. Nova York: Basic Books, 2001 i en Zygmunt Bauman, *Retrotopia*. Barcelona: Arcadia, 2017.

33. En fer aquesta darrera afirmació sobre el paper de l'arqueologia com a base de la representació del passat i de la història, la qual posa en joc el record i la imaginació per a fer-nos

Hi ha «las artes mecánicas», que hem d'admirar per la seva utilitat, i hi ha altres formes d'art que es diferencien de les primeres «por la modificación agradable que nos causa. Kant las llama estéticas.» I aquestes, al seu torn, es divideixen en: (1) les que ens afecten només d'una manera agradable (provoquen benestar i plaer); i (2) les que provoquen un «movimiento afectivo elevado». Per tant, l'estudi de les «belles arts» requereix una teoria específica. Ell no la desplega, però diu alguna cosa sobre la «imaginació artística», ja que tots la tenim en cert grau. Per tant, hi ha un tipus de coneixement que arriba gràcies a l'art i que ens impacta profundament:

El sentimiento de lo bello distingue profundamente de los demás. No tiene nada que ver con las sensaciones y nunca pueden confundirse. Podemos tener este sentimiento junto con las sensaciones más penosas y opuestas. Y entonces claramente distinguiremos dos hombres, el físico que sufre y el moral que goza. Y además tiene el carácter de desinteresado. [...] El sentimiento de lo bello no lo tenemos en virtud de una cosa y para una cosa exclusiva [...]

Aquesta «modificació elevada del espíritu» inclou una operació de la nostra intel·ligència: el judici de la bellesa. I aspira a ser universal.

De la bellesa i de l'art

Per a Llorens i Barba, comprendre és una facultat que conté elements que coincideixen en l'espai i en el temps i que són «sostenidos por signos» i la dividim en «imaginació» i en «no-imaginació». La imaginació es divideix en «artística» i en «no-artística» (o constructiva). Dels uns venen les ciències (en les quals hi ha un treball metòdic que es resol en un invent) i dels altres l'art (essent la imaginació artística un plus o una producció superior). En el camí que ens porta cap aquests dos àmbits de construcció de coneixement apareixen l'atenció, l'anàlisi i l'abstracció, i quan anem cap al món artístic direm que aquest té un plus que ens afecta emocionalment. I ho explica a partir d'un exemple musical. Diu: hom pot fer una composició musical aplicant totes les

present i més intensa aquesta història de la qual formem part, ve a la memòria l'actual tècnica didàctica del *matte painting* (que ocupa el lloc que la il·lustració havia ocupat en l'educació o en els museus com a primera eina didàctica del patrimoni), que consisteix a explicar, representar i fer didàctica del patrimoni arqueològic donant-li vida a través de la tecnologia d'una manera més viva que les il·lustracions o les representacions en 3D. Perquè aquesta nova manera de treballar mostra bé com l'arqueòleg, des que comença a excavar, ha de plantejar-se, també, com transmetrà tot el món que amaguen aquelles pedres (o, en el cas dels filòsofs, aquelles idees).

regles, però després aquesta no ens commou i, per tant, no la podem definir com a «artística»: «no nos llega porque le falta algo». Li falta el que podríem denominar «su espíritu de vida» (com el que diu que trobem en la pintura medieval, en la qual se segueixen regles estrictes i al mateix temps ens agrada i afecta, diu, perquè hi trobem un alè vital). Un alè vital o «àngel» (que dirien els qui canten flamenc) que no és en cap dels elements sinó en la totalitat. I això és la bellesa.³⁴

Com s'aconsegueix aquest excés per qualitat? No ho sabem, però hi ha coses que cal tenir en compte. Primer, que hi ha una diferència en la manera de mirar la realitat i, per tant, d'enregistrar-la a la memòria, entre un artista i un no-artista: «el uno busca lo particular, el otro lo general» (per exemple un artista o un botànic davant la natura). I per això veu el que els altres no veuen: hi cerca la vida, el moviment que hi ha. Allò que els altres no cerquen i no capten. I això li serveix per tornar a fer un atac contra aquells que «quieren sacarlo todo de un movimiento idealista». A defensar que la vida naix de l'encontre entre l'empíric i concret i l'ideal i abstracte. I, en això, demostra una vegada més la coherència dels seus plantejaments en tots els àmbits que treballa. Així, el botànic pot fer una representació exacta d'una flor però en ella no hi ha vida: «para el artista no le basta lo externo, debe imprimirle un carácter del movimiento interno del objeto.» I això és el que li exigim a l'artista i no al botànic. I aquesta és la diferència entre el que exigim a un psicòleg o a un artista quan miren la subjectivitat humana. No n'hi ha prou amb la força del talent. Per tant, com ja ha dit, hi ha la força del sentiment de «lo bello» i per a parlar-ne cita Kant (que per a ell és qui millor ha parlat del tema). Aquest sentiment que produeix un objecte que és una totalitat amb vida. I aquí es genera un judici «de generalidad». Judici i sentiment venen junts. I és difícil determinar on naix aquest tipus de sentiment, el qual és més qualitatiu que quantitatiu: estètic. Aquí la filosofia arriba al cim de l'estret lligam que hem anat veient que hi ha entre llenguatge i pensament:

he aquí que hemos llegado al término de la fenomenología de nuestro espíritu. Hemos partido de nuestra conciencia, de que el hombre conoce y en la especialidad de que se conoce a si mismo. Y esto nos puede dar un conocimiento claro y una evidencia de lo que es nuestra vida. La psicología exige un trabajo propio, una observación y de ella nada puede prescindir. Podemos emplear [...] la palabra «sentimiento» y sabremos un término general pero no sobre la especialidad del fenómeno, su carácter, sino lo observo si no lo contemplo en mi mismo. Y en esto no solo podemos conocer nuestras acciones sino interpretar la de nuestros semejantes, de como han venido a ellas. El conocimiento que adquirimos por la experiencia ha dicho Bacon

34. Sobre aquests aspectes veg. Roger Scruton, *La belleza*. Barcelona: Elba, 2017.

nos da una fuerza que antes de observarlo no teníamos respecto del objeto observado. Esta ojeada nos dará pues un conocimiento de la vida humana de que no puede prescindir ningún amante de la filosofía.

I, citant Martí d'Eixalà, afegeix que només conec les accions quan n'he estudiat la genealogia i la manera com s'han produït i només fent això les puc jutjar. Per tant, a partir de l'observació construïm el coneixement, en les ciències físiques i en les de l'esperit. I en observar sempre volem mirar més lluny i més endins, saber d'on ve el bacteri o saber d'on ve la vida interior. La divisió de la filosofia surt d'ella mateixa. Primer hi ha la psicologia («donde encontramos los fenómenos del alma») i després la part que investiga «la materia y el valor del pensamiento», i «la materia proviene del objeto y este valor consiste en la verdad».

De Lluís Àlvarez i Llorens i Barba

Finalment, vist el recorregut que per a Llorens i Barba té la tasca filosòfica, retornem al primer manuscrit de què hem parlat (del qual n'hi ha la versió manuscrita i la versió mecanografiada). És el que se sol citar més: els «Apuntes / de historia de la filosofía. / Curso de 1855 a 1856 por el Catedrático / D. Javier Llorens» copiats per Lluís Àlvarez.

Lluís Àlvarez Verdaguer (1833-1908) cursà el grau de batxiller en filosofia a Vilafranca i n'aconseguí la qualificació d'excel·lent i, acabats aquests, va fer els estudis de jurisprudència a la Universitat de Barcelona. Estudià Llatinitat entre els anys 1845 i 1849 al «Colegio de Vilafranca del Penedés agregado a este instituto universitario» (segons consta a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona) i Dret entre els anys 1850 i 1857. Així mateix, el curs del 1851 al 1852 estudià francès i el del 1855 al 1856 assistí a classes d'història de la filosofia amb Llorens i Barba.

Els seus pares eren Lluís Àlvarez de Tord i Isabel Verdaguer, els professors que hi havia al Col·legi de Segona Ensenyança de Vilafranca eren el doctor en Lleis Ramon Miret (que n'era el director), Matias Espinós (que impartia psicologia, lògica i filosofia moral) i Magí Artigas (encarregat de les assignatures de retòrica i d'història). I en els estudis de jurisprudència va tenir el mestratge de Duran i Bas i de Ramon Roig Rey.

Àlvarez va rebre de Llorens i Barba un interès pel llegat arqueològic i va participar en diferents societats. Quan es creà una comissió de monuments i patrimoni a la Diputació de Barcelona, sota els auspicis de Pau Milà i Fontanals (que també fou un dels impulsors del Centre Agrícola del Penedès, l'Agrícola), aquesta va tenir la seu penedesenca a l'Agrícola. Val a dir, per exemple, que aquesta comissió és la que va permetre la restauració de la Basílica de

Santa Maria i la salvació i restauració de la Capella de Sant Joan quan s'anava a tirar a terra per a fer-hi cases. Lluís Àlvarez (com a historiador i president de l'Agrícol), va ser el representant de la comissió provincial a la comarca (i va treballar per a la declaració de béns patrimonials del Castell de Sant Martí Sarroca i de la Capella de Sant Joan de Vilafranca). Va enviar una carta a la Junta del Centre Agrícola del Penedès (el dia 23 de maig de l'any 1878) demanant que a l'Agrícol s'hi creés, a instàncies de Pau Milà i Fontanals, una secció artística per a la conservació dels edificis històrics i els objectes d'art del Penedès, la qual havia d'estar conlligada amb la comissió provincial de monuments de Barcelona, la qual integrarien: Pau Milà i Fontanals, Manuel Milà i Fontanals, Modest Lleó, Gaietà Vidal i Valenciano, Pere Alegret, Ros-send Parellada, Josep Àlvarez, Albert Moliner, Miquel Elies, Frederic Clascar, Lluís Àlvarez, Ramon Freixas i Joan Amich, entre d'altres.

També va ser soci de l'Associació Catalana d'Excursions (1878-1891) que, com a bona mostra del caràcter català, nasqué d'una escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i va acabar amb el naixement del Centre Excursionista de Catalunya (que fou una fusió de les dues entitats abans escindides). L'any 1879 aquesta entitat va fer una visita a Vilafranca, Olèrdola, Moja i Els Monjos, i els encarregats d'acollir els visitants de l'entitat foren Lluís Àlvarez, Joaquim Batet, Ermenegild Clascar, Josep M.ª Fàbregues i Josep Puig i Llagostera. Membres penedesencs de l'entitat als quals, ben aviat, també s'hi sumaren Josep Jansà Capdevila (licenciat en ciències), Joaquim Martorell i Campllonch (enginyer i propietari), Fèlix Sallent Clararunt (professor de dibuix) i Gaietà Vidal i Valenciano. Aquell 1879 visiten l'Ajuntament, l'Església de Sant Joan, Santa Maria i, al Centre Agrícola del Penedès, l'Agrícol on van poder contemplar: «lo naixent museo que conté alguns notables exemplars de fòssils, mineralogia y vegetals.»

Com a historiador cal remarcar que l'any 1883 va escriure a *El Labriego* el treball: “El Panadés en la época romana”. I era l'any 1904 quan al Certamen del Centre Agrícola del Penedès va ser guardonat pel seu treball sobre l'exportació del vi (que després fou publicat a *El Labriego*). Fou un estudiós de l'obra del bisbe Josep Morgades, un col·leccionista d'art i soci del Centre Català Vilafranquí. En l'obra de Verdaguer hi rebrosten els aportacions de Llorens i Barba sobre el sentiment de bellesa. De fet, Llorens i Barba agafa Kant i li afegeix unes aportacions pròpies que encaixen amb la seva visió de la filosofia del sentit comú. Entén que el «sentit comú» és: primer, una manera de pensar que inclou les facultats noètiques i les de l'experiència. Segon, una filosofia que defensa que tots els éssers humans són capaços de comprendre la veritat. És molt important el primer aspecte, ja que és el que el situa allunyat de Locke i de Condillac (de l'empirisme i del sensualisme) i, també, de l'idealisme postkantian. Perquè els uns només posen l'accent en l'experiència

i els altres tot el pes en les capacitats noètiques. I les unes sense les altres no són res, diu. És ara quan agafa la definició del sentiment de bellesa de Kant, segons la qual aquest és «desinteressat per excel·lència» i propedèutic de la «vida superior». Per tant, afegeix:

este sentimiento es desinteresado además puesto que no se limita a procurar la conservación de los objetos bellos para nosotros y para nuestros compatriotas, sino para toda la generación existente y para todas las generaciones futuras. Sentimos en nuestra alma la desaparición de una obra bella, porque sentimos que los que han de venir después de nosotros no participen de este sentimiento.³⁵

Seny i sentit comú en filosofia

Ja per acabar, i com un annex final, voldriem fer explícit que hi ha un error que s'ha comès molt sovint i és el de pensar que Llorens i Barba volia importar la filosofia escocesa. És cert que ell incorpora els autors escocesos i que els posa a primera fila. Fins aquí tot correcte. Ara bé, per a ell aquesta era una operació que cal situar dins la història de la filosofia occidental. Es tracta de generar un pensament filosòfic fort a Catalunya (des de la universitat) en vistes a una cultura forta i contemporània. I per això calia assumir el bo i millor de la història de la filosofia des de Sòcrates i Plató. Després ja arribarien els pensadors autòctons fermes. Vol deixar enrere la filosofia escolàstica que imperava al país i fer de pont entre aquesta i la nova filosofia. I per això cal assumir, amb totes les conseqüències, la història de la filosofia i, més concretament, la lectura que ell fa de la història de la filosofia i incorporar dins el propi discurs els dos autors que han obert les portes de la contemporaneïtat: Hamilton i Kant. Llorens i Barba mai no va dir que s'adherís a la filosofia escocesa del sentit comú. Com hem vist, per a ell, l'important és saber-se inscriure dins el procés de la història de la filosofia i no pas a una de les seves escoles. Contribuir al procés.

També va fer una clara distinció entre «seny» i «sentit comú» que no se sol tenir en compte. De fet, a partir d'ell (i fins als nostres dies) hi ha un garbuix d'idees al voltant del seny i del sentit comú i de la filosofia escocesa i la filosofia catalana. I cal aclarir-ho.

Sobre aquestes qüestions, dues afirmacions. Primer punt, Llorens mai no diu que la seva filosofia sigui la filosofia escocesa ni tampoc que sigui una filosofia catalana. Diu que la filosofia escocesa del sentit comú és la que millor expressa les preocupacions filosòfiques que han ocupat els principals

35. Francesc Xavier Llorens, *Lecciones de Filosofía* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1920), vol. III, p. 215.

filòsofs des de Grècia i fins al segle XIX i la que cal tenir més en compte per a construir bé. Segon punt, ell no assimila «seny» i «sentit comú»; com sí que s'ha fet després d'ell. En això és molt clar: «La filosofía del sentido común no consiste en tomar la manera común de ver de los demás en su forma vulgar.»³⁶ Per contra, els seus successors a la Universitat de Barcelona sí que posen en circulació una idea de sentit comú que és equivalent a seny com-a-prudència i que és la contrària a la que defensà Llorens i Barba. No veure que aquests dos fets són un error ha convertit el pensament filosòfic català en una etiqueta estúpida.³⁷ Val a dir que la idea de sentit comú que torbem en Llorens i Barba és aquella que sol ser present en l'obra filosòfica de diversos autors contemporanis i la mateixa que exposa, per exemple, Hannah Arendt quan en tractar de la condició humana diu que el sentit comú és allò que brolla de fer trobar posicions i opinions oposades. En ella, com en Kant i en d'Ors (per citar dos altres autors amb qui dialoga o que dialoguen amb Llorens i Barba) el sentit comú (*Gemeinsinn*) no és una prudència irreflexiva.³⁸

36. Francesc Xavier Llorens, *Lecciones de Filosofía* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1920), vol. III, p.11.

37. Si agafen el pla d'estudis de la UNED i miren l'assignatura d'història de la «filosofia espanyola» contemporània, veuran que es parla de l'Escola de Madrid (amb Ortega i Gasset al capdavant) i de l'Escola de Barcelona (amb Eugeni d'Ors i Joaquim Xirau). Si, per contra, agafen el programa d'història de la filosofia que es dona a la Universidad Complutense, veuran que no més es parla de Joaquim Xirau com a representant de l'Escola de Barcelona. I si miren les assignatures que es donen a la Universitat de Barcelona, per posar el cas de la que té més envergadura en l'àmbit català, veuran que no hi ha cap assignatura sobre filosofia catalana. Aquests equívocs són deguts a una simplificació reduccionista del pensament filosòfic català, la qual és notòria en la luxosa edició que des de les universitats espanyoles s'ha fet de la història del pensament filosòfic en una obra en VI volums que porta per títol: *Historia universal del pensamiento filosófico* (2007). En el volum dedicat al segle XIX hi ha algunes pàgines dedicades a Balmes i a Pi i Margall. En el volum dedicat al segle XX es dediquen uns paràgrafs a l'escola tomística de Barcelona i, després, un centenar de pàgines als autors hispànics que es consideren universalment importants: Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, Xavier Zubiri i Leonardo Polo. És ben clar que seria diferent amb un tracte real i assidu dels materials i una historiografia més seriosa. També és curiós el cas de la Universitat Ramon Llull en què, entre les assignatures que oferta com a optatives el curs de 2016-2017, la que es dedica als «filòsofs espanyols del segle XX» tracta de Zubiri, Ortega i Unamuno.

38. Veg. Hannah Arendt, *Lectures on Kant's Political Philosophy* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), p. 70-72. (R. Beiner, ed.)